

ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΟΡΩΝ ΠΑΘΗΜΑΤΑ

*"Το περί των ονομάτων
ου σμικρόν τυγχάνει
μάθημα"* ΣΩΚΡΑΤΗΣ*

(Κρατύλος 3846)
Πλάτων

Β Υ Ρ Ω Ν Σ Α Μ Ι Ο Σ

* "παλαιά παροιμία", κατά τον Σωκράτη

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το γλωσσικό σύστημα του ανθρώπου απαρτίζουν τα επί μέρους όργανα (η φωνητική συσκευή) και τα κέντρα της γλώσσας και του λόγου (του ενδιάθετου λόγου), που εδράζονται στο ΚΝΣ. Από πλευράς ανατομίας, φυσιολογίας και παθολογίας το γλωσσικό σύστημα έχει όλα τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των λοιπών συστημάτων του οργανισμού του ανθρώπου. Το γλωσσικό σύστημα (η συσκευή) του ανθρώπου ανήκει στις βιολογικές επιστήμες. Το γεγονός έχει επισημανθεί ήδη πριν από πολλά χρόνια από ξένους ερευνητές (Schleicher, Spingel, Trendelenburg, Vorr, Chaignet, Regnaud, Sayce, κά και τον ημέτερο Εμμανουήλ Ροΐδη,⁽¹⁾ που τους αναφέρει.

Η ενέργεια του γλωσσικού συστήματος παράγει τη γλώσσα, το πιο τέλει όργανο του ανθρώπου για την ακριβή διατύπωση των διανοημάτων και των συναισθημάτων του. Είναι το όργανο επικοινωνίας μεταξύ των ατόμων της ίδιας γλωσσικής κοινότητας. Χάρης στο γλωσσικό όργανο τα άτομα αναπτύσσουν τις κοινωνικές τους δραστηριότητες. Οι επικοινωνιακές απαιτήσεις κάθε μικρής ή μεγάλης κοινότητας αποτελούν το ομόλογο ερέθισμα της ανάπτυξης και εξέλιξης της γλώσσας, που μιλούν. Γλώσσα ατομική δεν υπάρχει ακριβώς γιατί απουσιάζει αυτό το ερέθισμα.

Το έργο που παράγει η γλώσσα είναι κυρίως ο προφορικός λόγος και ακολουθεί ο γραπτός. Οι γλώσσες εκφράζουν την εξωγλωσσική πραγματικότητα, υπαρκτή ή φανταστική. Η μελέτη της γλωσσικής παραγωγής κάθε λαού και στο σύνολό τους αποτελούν αντικείμενο μελέτης της γλωσσολογίας και των λοιπών ιστορικών επιστημών.

Οι επιστήμες, οι τέχνες και η τεχνολογία απαιτούν ακριβολογία την οποία προσπαθούν να εξασφαλίσουν με την επιλογή των κατάλληλων ονομάτων και όρων. Ως εκ τούτου κρίνεται σκόπιμη η ιστορική αναδρομή στην προσπάθεια κατανόησης της παραγωγής ονομάτων και όρων και στη διερεύνηση των ιδιοτήτων τους και του ρόλου τους μέσα στην επιστημονική γλώσσα.

2. ΚΡΑΤΥΛΟΣ

Ο διάλογος: Πλάτων, Κρατύλος⁽²⁾

*Τα Πρόσωπα: Σωκράτης
Ερμογένης, μαθητής του Σωκράτη, αδελφός του Καλλία αλλά
πτωχός.
Κρατύλος, φιλόσοφος της σχολής του Ηράκλειτου τις θεωρίες
του οποίου μετέδωσε στον Πλάτωνα. Υπήρξε μαθητής του
Σωκράτη.*

Η χρονολογία διεξαγωγής: Χωρίς ένδειξη. Πιθανώς μεταξύ 385 και 379 πχ.

Το αντικείμενο της συζήτησης: Η προέλευση της γλώσσας με επίκεντρο τα "Ονόματα". Κατά τον Κρατύλο υπάρχει φυσική, "φύσει" ορθότητα των ονομάτων για όλους τους Έλληνες και τους βαρβάρους (383d). Ο Κρατύλος πίστευε ότι αρκεί ν' ανακαλύψουμε τα

* Οι αριθμοί στο κείμενο παραπέμπουν στο πρωτότυπο αρχαίο

ονόματα των πραγμάτων για να γνωρίσουμε στην εντέλεια τα κατονομαζόμενα στοιχεία της εξωγλωσσικής πραγματικότητας. Αυτό έχει διατυπωθεί και από τον Ηράκλειτο, τον Ηρόδοτο, τον Αντισθένη και από όσους την εποχή του Περικλή επιδίδονταν σε αλληγορικές ερμηνείες του Ομήρου στηριζόμενοι σε "ετυμολογικές φαντασιώσεις"⁽³⁾. Αντίθετα ο Ερμογένης πίστευε στην αυθαίρετη, συμβατική, "νόμω" επιβολή τους και στην "ομολογία", δηλαδή στη συναίνεση.

Στην πορεία του διαλόγου εξετάζονται κυρίως οι ιδιότητες των ονομάτων, η χρήση και οι λειτουργίες τους⁽³⁾.

Μέγα μέρος του διαλόγου κατέχουν οι ετυμολογικές ερμηνείες του Σωκράτη, ο οποίος διακατέχεται, όπως ομολογεί ο ίδιος, από "μανία" και οι οποίες μάλλον παριστούν διακωμώδηση των "ετυμολόγων" της εποχής⁽³⁾.

Η πρώτη εκτενής φιλοσοφική αναφορά για την προέλευση και τη "δύναμη" των ονομάτων (σημερινών όρων) απαντάται στον Πλατωνικό Κρατύλο. Η ελληνική σκέψη πρώτη στον τότε γνωστό κόσμο επιχειρεί να διεισδύσει στο μυστήριο της γλώσσας του ανθρώπου με ειδική αναφορά στα "ονόματα" των οντοτήτων (θεών, φυσικών σωμάτων και φαινομένων, ηθικών εννοιών, αισθήσεων και αισθημάτων). Αφορμή του διαλόγου υπήρξε η αντίθεση του Ερμογένη στη θέση του Κρατύλου, ότι η ορθότητα του ονόματος "είναι εκάστω των όντων φύσει πεφυκυία", δηλαδή εκ φύσεως. Η αντίθετη άποψη του Ερμογένη είναι σαφής: "ου δύναμαι πεισθῆναι ως ἄλλη τις ορθότης ονόματος ἢ συνθήκη και ομολογία". Ο Σωκράτης, ο κατά Πλάτωνα, σ' όλη τη διάρκεια του διαλόγου μάταια πασχίζει με αλληπάλληλους συλλογισμούς, που ο ίδιος στη συνέχεια απορρίπτει, να εξιχνιάσει την προέλευση των ονομάτων, των ορθών ονομάτων.

Ο διάλογος, αν και ξεκίνησε από δύο σαφείς και αντικρουόμενες απόψεις, στην ουσία εξελίχθηκε σε διάλογο μηδενικής βάσης. Μεθοδικά και με επιστημονική αμεροληψία και τόλμη ο Σωκράτης ερευνά όλες τις απόψεις, θείες και ανθρώπινες Ελληνικές και βαρβαρικές (μη Ελληνικές). Δεν απορρίπτει και δεν αποδέχεται τίποτα πριν το περάσει από τη διαλεκτική του βάσανο. Ο δρόμος είναι ανηφορικός, σκολιός και δύσβατος, ήδη από το προοίμιο του διαλόγου προειδοποιεί τους δύο συνομιλητές του ότι: "χαλεπά τα καλά εστίν όπως έχει μαθεῖν και δη και το περί των ονομάτων ου σμικρόν τυγχάνει μάθημα", όπως αναφέρει παλιά παροιμία. Και μετά την μακρά περιπλάνηση στην οντολογία του λόγου και των ονομάτων, ο Σωκράτης κλείνει τη σχετική συζήτηση με αποφθεγματική πρόταση, που αφορά τη μεθοδολογία της έρευνας: "Ίσως μεν ουν δη, ω Κρατύλε, ούτως έχει, ίσως δε και ου. Σκοπεῖσθαι ουν χρη ἀνδρείως τε και συ και μη ραδίως αποδέχεσθαι". Πρόκειται για το απόλυτο, το θεμελιώδες αξίωμα της φιλοσοφικής και της επιστημονικής σκέψης που συνέλαβε και διατύπωσε το ελληνικό πνεύμα και που παραμένει σε ισχύ αναλλοίωτο στους αιώνες. "Σκοπεῖσθαι ἀνδρείως" η ανατροπή, η διάψευση της χθεσινής αλήθειας και η μεταγωγή της στη χωρεία της σημερινής πλάνης απαιτεί "σκοπεῖσθαι εὖ", αλλά και "ἀνδρείως". Κάτι επώδυνο όταν η ακυρωθείσα αλήθεια καταργείται ἀπ' τον ίδιο τον εμπνευστή της ἢ ἀπό μαθητή του.

Ο φιλοσοφικός ανάπλους, που επιχειρεί ο Πλάτων, προς τις πηγές της γλώσσας και των ονομάτων δεν ολοκλήρωσε το σκοπό του μέσα στον διάλογο, δεν αποφάνθηκε τελεσίδικα για το "φύσει" ή "νόμω" των ονομάτων, δεν υπήρξε όμως άγονος. Η μαιευτική του Σωκράτη έφερε στο φως χρήσιμες πληροφορίες, πολύτιμα σπέρματα για τους επερχόμενους ερευνητές της γλώσσας, των ονομάτων και των όρων. Αν δεν έχουμε λόγους ν'αμφισβητήσουμε την ειλικρίνεια του Πλάτωνα, τότε ο Σωκράτης παίρνει σαφή θέση κατά της άποψης του Αντισθένη, σύμφωνα με την οποία "*αρχή σοφίας ονομάτων επίσκεψις*". Δηλαδή, ότι αρκεί να γνωρίσουμε τα ονόματα των πραγμάτων για να κατανοήσουμε τη φύση τους, άποψη που πρέσβευαν επίσης ο Δημόκριτος, ο Ηράκλειτος και οι σοφιστές Πρόδικος και Πρωταγόρας. Ο Σωκράτης με έμφαση και κατηγορηματικότητα υποστηρίζει ότι "*ουκ εξ ονομάτων αλλά πολύ μάλλον αυτά εξ αυτών και μαθητέον και ζητητέον ή εκ των ονομάτων*". Ενσυνείδητα ή μη ο Πλατωνικός Σωκράτης αποδέχεται την εμπειρία των αισθήσεων ως μέσον της έρευνας "*ζητητέον και μαθητέον*". Αν και δεν το διατυπώνει στο κείμενο τάσσεται με την άποψη ότι η πραγματικότητα, "*τα όντα*", βρίσκονται στην εξωγλωσσική πραγματικότητα και μόνο.

Ο ποιητικός λόγος το έχει διατυπώσει με "υπαινικτική σαφήνεια.": "*Μπορείς όμως να κόψεις ένα τριαντάφυλλο από τη λέξη τριανταφυλλιά;*"* Παραθέτουμε στη συνέχεια επιγραμματικά και κατά ενότητες τα όσα διατυπώθηκαν στο διάλογο για τα ονόματα και τη γλώσσα.

2.1. ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

- Προϊόντα σύμβασης (νόμω 384e)**
- Η "ομολογία", η αποδοχή τα νομιμοποιεί "έθει των εθισάντων τε και καλούντων" (384d-e).
- Αποτελούν δηλώσεις (385a-c). Υπάρχουν ονόματα μονολεκτικά, αρχικά, "πρώτα" και σύνθετα, "εκ πρότερων συγκείμενα" (433d).
- Είναι όργανα επικοινωνίας (385c).
- "Διδασκαλικόν" (διδασκτικόν, μεταδίδουν πληροφορίες) (388 b-c).
- Το "Διδασκαλικόν" αποτελεί την "δύναμην" και το "καλόν" που απεργάζονται τα ονόματα (435d).
- "Διακριτικόν της ουσίας" των πραγμάτων (388 b-c).
- Υπάρχουν "*συνώνυμα*", πχ "Πολέμαρχος", "Ευπόλεμος" και "Αγης" "Ιατροκλής" και "Ακεσίμβροτος" (394 b-c).
- Κάθε γλώσσα για το ίδιο πράγμα διαθέτει δικό της όρο (385 e, 390a) (μεταξύ ελληνικών πόλεων πχ Δίας και Ζήνας, αλλά και βαρβάρων).
- Κριτής ορθότητας ονομάτων ο χρήστης, "Νομοθέτου δε γε, ως έοικεν, όνομα επιστάτην έχοντα διαλεκτικόν άνδρα, ει μέλλει καλώς ονόματα θήσεσθαι" (390d). Η ίδια αρχή επικρατεί και σήμερα με την έννοια του ειδικού στο αντικείμενο.
- Τα όμοια είδη των όντων του ζωικού και φυτικού βασιλείου φέρουν τα ίδια ονόματα. Το κάθε ον όμως μπορεί να φέρει και ατομικό διακριτικό, "Ποικίλλειν δε έξεστε ταις συλλαβαίς, ώστε δόξαι αν τω ιδιοτικής έχοντι έτερα είναι αλλήλων τα αυτά όντα" (394a).

* Καρούσος Ν.: Νεολιθική νυχτοδία στην Κροστάνδη.

** Οι αριθμοί στο κείμενο παραπέμπουν στο πρωτότυπο αρχαίο.

- Τα παραφύση όντα πρέπει να φέρουν το όνομα του "γένους" (394d). Πρόταση η οποία ανοίγει τη δυνατότητα λογικής κατάταξης, κατά τον Αριστοτέλη, υπερονυμικά (με το προσεχές γένος και την ειδοποιό διαφορά). Νύξη για τη δυνατότητα των ονομάτων να μετέχουν σε λογικές δομές φυσικής ή τεχνητής τάξης.
- Τα ονόματα μεταβάλλονται από κάθε άποψη "πανταχί στρέφεσθαι τα ονόματα" (421d).
- Η ετυμολογία βοηθά μόνο μέχρι ενός ορίου τον καθορισμό της προέλευσης των ονομάτων.
- Η εκφορά ονομάτων αποτελεί μέρος της ομιλίας "διονομάζοντες γαρ που λέγουσι τους λόγους" (387c).

Σήμερα κανείς δεν αμφισβητεί το συμβατικό χαρακτήρα των "ονομάτων", είτε πρόκειται για τα "είδεα", είτε για τα "πράγματα", προϊόντα της φύσης ή της δραστηριότητας του ανθρώπου. Η διατύπωση του Ερμογένη στον Πλατωνικό διάλογο, ότι η επιλογή των ονομάτων είναι αυθαίρετη, αρκεί να διαθέτουν την κοινή αποδοχή, την εποχή που εκφράστηκε, ηχούσε επαναστατική. Στον ίδιο διάλογο ο Σωκράτης δείχνει να ενδιαφέρεται περισσότερο για τη χρήση της γλώσσας και λιγότερο για την προέλευση των ονομάτων. Αποφεύγοντας να πάρει θέση στο δίλημμα "φύση" ή "νόμος" γλιστρά στη διατύπωση, ότι η γλώσσα της οποίας τα ονόματα αποτελούν σοβαρά "στοιχεία", είναι όργανο επικοινωνίας με κοινωνική διάσταση. Ο σκεπτικισμός του Σωκράτη οδηγεί έτσι στο ουσιαστικό αξίωμα ότι δεν υπάρχει θέση για κάποια καθαρά ιδιωτική γλώσσα. Η κάθε γλώσσα, περισσότερο ή λιγότερο ατελής για τον τρίτο, είναι επαρκής για την κοινότητα των ατόμων που μπορούν να επικοινωνούν και ν'αλληλοκατανοούνται.

Ταυτόσημη άποψη με κεινή του Ερμογένη για τα ονόματα έχει διατυπώσει και ο Ιπποκράτης για τα "ονόματα" με τα οποία διακρίνουμε τα "είδεα". *"Οίμαι δ'έγωγε και τα ονόματα δια τα είδεα λαβείν άλογον γαρ από των ονομάτων τα είδεα ηγήσθαι βαλστανείν, και αδύνατον τα μεν γαρ ονόματα φύσιος νομοθετήματά εστί, τα δε είδεα ου νομοθετήματα αλλά βλαστήματα"*⁽⁴⁾. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι ο επιστήμων Ιπποκράτης έδωσε την ορθή απάντηση στο σκεπτικισμό των φιλοσόφων και των σοφιστών για την προέλευση των ονομάτων.

2.2. ΑΠΩΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΟΝΟΜΑΤΟΥΡΓΟ

- Όχι ο οποιοσδήποτε (386d-389a).
- Σπάνιο είδος (389a).
- Γνώστης των γλωσσικών "στοιχείων" (389 d-e, 424c).
- Υπάρχουν "αγαθοί" και "κακοί" (431e), όπως και σήμερα.
- Ο ονοματοουργός κάθε λαού "τον τε ενθάδε". Και τον εν βαρβάρους" αν είναι εύστοχος είναι ισοδύναμος, είναι αποδεκτός (390a).

2.3. ΕΠΙΘΕΤΑ ΤΟΥ ΟΝΟΜΑΤΟΘΕΤΗ (ΟΝΟΜΑΣΤΗ)

"Ονοματοουργός" (389a)

"Νομοθέτης" (390b)

"Ονομάτων θέτης" (389e)

Παθήματα όμως έμελε να έχει και ο ορισμός, το ερμήνευμα του ίδιου του "ονόματος" και του σχεδόν συνώνυμου "όρου" (term), όπως επικράτησε σήμερα. Ο Ροντόπουλος⁽⁵⁾ στην εισαγωγή του, στο λεξικό ιατρικών όρων παραθέτει δεκάδα ορισμών περί του "όρου" που συνάντησε κατά την ανάγνωση συγγραμμάτων της κλασικής και μετακλασικής εποχής, μεταξύ των οποίων του Αριστοτέλη και του Γαληνού. Σύντομος μη ταυτολογικός είναι ο ορισμός του Λαμπίκιου, που παραθέτει στην εισαγωγή του ο Ροντόπουλος: "*Όρος εστί λόγος, σύντομος δηλωτικός της φύσεως του υποκειμένου πράγματος*". Η συντομία και η δηλωτικότητα (σαφήνεια) αποτελούν βασικές προϋποθέσεις ορθής επιλογής των όρων.

Εργαζόμενοι με τους συναδέλφους μου, στην Ομάδα Ορολογίας του ΙΑΤΡΟΤΕΚ, σχεδόν επί δώδεκα συνεχή χρόνια, είχαμε την ευκαιρία να παρακολουθήσουμε τα "παθήματα" των ονομάτων, των όρων, αλλά και των ορολόγων τα ατοπήματα. Δείγματα από την πλούσια συλλογή μας καταχωρούνται στο τέλος της εργασίας και αφορούν ονόματα και όρους των επιστημών υγείας, που στη διάρκεια της ζωής τους άλλαξαν μορφή ή μόνο μορφολογία, πχ το όνομά μας ως θεραπεπόντων της υγείας, πρωτοεμφανίστηκε ως "*πολυφάρμακος*" (Ομηρος) και ως "*ιατήρ*", "*ιητρός*", "*ιατρός*", "*γιατρός*" και άγνωστο τί του επιφυλάσσει το μέλλον.

Ο "*όρος*" το ίδιο το αντικείμενο της μελέτης μας έχει τα δικά του παθήματα (1.Στμ.) "*όρος*", "*όρος*", "*ώρος*", "*ούρος*".

Οι όροι αποτελούν συστατικό της γλώσσας. Ως γλώσσα νοούμε πάντα όχι το παραχθέν, αλλά το αενάως παραγώμενο γλωσσικό υλικό. Η εξέλιξη της γλώσσας επομένως αποτελεί γεγονός αναμφισβήτητο. Εντούτοις το ερώτημα, αν οι όροι "*πρέπει*" να αλλάζουν ολοσχερώς ή μορφολογικά, όταν η χρήση το απαιτεί, πχ "*οφθαλμός - μάτι*", "*ούς - αυτί*", "*λέων - λεοντάρι*" κτλ, επανέρχεται συχνά στις επιτροπές ορολογίας, ως κατάλοιπο της σύγχρονης διγλωσσίας μας.

3. ΜΕΡΙΚΟΙ ΧΡΗΣΙΜΟΙ ΟΡΙΣΜΟΙ ΟΡΟΛΟΓΙΑΣ

Οι αποδεκτοί σήμερα ορισμοί για τους όρους, την ορολογία και τους ορολόγους μπορούν σύντομα να διατυπωθούν ως εξής:

Ο όρος σύμφωνα με τα δεδομένα της σύγχρονης γλωσσολογίας παριστά γλωσσικό σημείο*. Το γλωσσικό σημείο έχει σημαίνον πχ /άνθρωπος/και σημαινόμενο, πχ "άνθρωπος". Τα γλωσσικά σημεία που χρησιμοποιεί η επιστήμη και η τεχνολογία, δηλαδή οι όροι, παραπέμπουν πάντα στο ίδιο αντικείμενο αναφοράς. Έχουν μονοσήμαντη και ασυνεχή τιμή γι' αυτό και προσδιορίζουν με ακρίβεια και σαφήνεια το αντικείμενο αναφοράς τους. Το σύνολο των όρων ενός κλάδου της επιστήμης ή τεχνολογίας που βρίσκονται σε χρήση, συνθέτουν το σημασιολογικό πεδίο τους.

Σύμφωνα με τα δεδομένα αυτά της γλωσσολογίας προτείνεται η ακόλουθη περιγραφή του τι ακριβώς παριστά ο "όρος", απαλλαγμένη από ταυτολογίες:

* Γλωσσικό σημείο = λέξη ή σύνταγματα λέξεων, πχ: "κύτταρο", "φωνικό κύτταρο".

ΟΡΟΣ = Γλωσσικό σημείο που ανήκει σε συγκεκριμένο σημασιολογικό πεδίο με μονοσήμαντο αντικείμενο αναφοράς, ασυνεχές*, με δυνατότητα ένταξης σε δομές φυσικής ή λογικής τάξης.

3.1. ΟΙ ΟΡΟΙ ΠΡΕΠΕΙ:

Να είναι απλοί και σύντομοι.
Να είναι γραμματικά ορθοί.
Να είναι σαφείς με μονοσήμαντο σημαίνόμενο, ασυνεχές.
Να είναι ευρύτητα αποδεκτοί.
Να αντιστοιχούν απόλυτα με τη σημασία των ξένων όρων σε περίπτωση μετάφρασης.

3.2. ΟΙ ΟΡΟΙ ΠΡΟΔΙΟΡΙΖΟΥΝ:

Οντότητες (οργανισμούς, ουσίες, όργανα, νοσήματα, κτλ.).
Γεωγραφικά ονόματα.
Ομάδες ονοματισμένες ατόμων ή οντοτήτων.
Ανθρώπινες δραστηριότητες.
Ψυχικές καταστάσεις.
Αφηρημένες έννοιες.
Τίτλους και πατέντες ευρεσιτεχνίας.
Χρονικά ορόσημα.
Ακαδημαϊκές βαθμίδες.
Κράτη, κά.

Σημαντική είναι και η παρατήρηση του Κουμανούδη⁽⁶⁾ σύμφωνα με την οποία *"Εις ποιήσιν όρου δεν αρκεί μόνο η γνώσις, είναι χρεία και ευρυίας καθόλου και φαντασίας"*. Ο ίδιος αναφέρει και τη φράση του Οράτιου:

*"Πολλαί νεκραί θ' αναστηθούν και άλλαί θ' αποθάνουν
λέξεις τα νυν τιμώνται, αν το θελήσ' η χρήσις,
παρ' η εστί το δίκαιον και ο κανών του λέγειν"*.

Για τη σημασία της αποδοχής από τους χρήστες των όρων, *"νόμω και έθειο των εθισάντων και καλούντων"*, όπως θα'λεγε και ο Ερμογένης (384d).

3.3. Ως ορολογία νοούμε το άθροισμα των όρων που χρησιμοποιούνται σε συγκεκριμένο γνωστικό πεδίο. Η πρώτη εμφάνιση έγινε στο τέλος του 18ου αιώνα στη Γερμανία και αντικατέστησε την ονοματολογία.

Η ανάγκη ορολογίας και η αντιστοιχία τους σε περισσότερες γλώσσες καθορίζεται σήμερα από: Την αύξηση του καταμερισμού (την εξειδίκευση της επιστήμης και τεχνολογίας). Την ανάγκη μεταβίβασης και διάδοσης των πληροφοριών (επιστημονικών-τεχνολογικών). Την εφαρμογή της προτυποποίησης (για κατοχύρωση ή και ακριβολογία).

* Μ' αυτή την έννοια δεν θεωρούνται όροι πχ τα: *μισός άνθρωπος, δεκατριάμιση, οκτώ τοις εκατό*, τα τελεστικά ρήματα, πχ: *ορκίζομαι, λόγω τιμής*. Επίσης οι επικλήσεις πχ: *άνθρωπε, θεέ μου, αμήν* και τέλος τα διάφορα γλωσσικά μόρια όπως τα: *και, αν, δηλαδή, κά.*

- 3.4. Ο ορολόγος επιστημονικών όρων πρέπει να είναι ειδικός στο αντικείμενο. Στο θέμα αυτό υπάρχει απόλυτη ομοφωνία όσων ασχολούνται με το θέμα, μεταξύ των οποίων και οι γλωσσολόγοι. Ο φιλόλογος είναι απαραίτητος σύμβουλος για θέματα γλώσσας. Προκειμένου για τη μετάφραση όρων, το προτεινόμενο σχήμα είναι: Ειδικός στο αντικείμενο, ειδικός στη γλώσσα πηγή, ειδικός στη γλώσσα στόχο. Είναι αυτονόητο ότι το τριαδικό σχήμα μπορεί να μετασχηματιστεί σε διαδικό ή και σπάνια σε μοναδιαίο, αν κάποιος επιστήμονας συγκεντρώνει περισσότερες της μιας ιδιότητες.

4. ΤΑ ΠΑΘΗ ΤΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΟΡΩΝ

Ο όρος υφίσταται μεταβολές, αλλαγές και αποβολές από γλωσσολογικά αίτια και από επιστημονικά. Το γεγονός έχει ήδη επισημανθεί από το Σωκράτη στον Πλατωνικό Κρατύλο: "Πανταχή στρέφεσθαι τα ονόματα" (421d). Τα αμιγή γλωσσολογικά αίτια είναι η προσαρμογή στη μορφολογία και τη σύνταξη που ακολουθεί η γλώσσα (πχ "σκληρύνηση κατά πλάκας" αντί του "σκληρύνησις κατά πλάκας", "λέων" "λεοντάρι" ή και "λιοντάρι", "νόσος μακρών αλυσίδων" αντί "μακρών αλύσεων", "μήτη" αντί "ρίς", "αυτί" αντί "ούς", "ο βήχας" αντί "η βήξ"). Καταργημένες και "ξεχασμένες λέξεις" παύουν να σχηματίζουν όρους (πχ "αεραντλία" αντί "πνευματική αντλία", "λεμφικός" αντί "λεμφατικός", "αρτηρία του πένους" αντί "καυλική αρτηρία", "τενόντιος" αντί "τένιος", "τριχα" αντί "θρίξ", "απύρετος" αντί "ληξιπύρετος", κτλ).

Σημαντικά είναι και τα καθαρώς επιστημονικά αίτια που οδηγούν σε μεταβολές και ανανέωση των όρων και των ονομάτων των οντοτήτων. Οι πιο συχνές μεταβολές είναι:

- α. Η κατάργηση όρου γιατί δεν εξυπηρετεί την επιστήμη (δεν μεταδίδει πλέον χρήσιμη πληροφορία, πχ "αμαυρωτικός πυρετός", "χοιράδωση", "έκλειγμα").
- β. Η αντικατάσταση δόκιμου όρου από αντιδάνειο και αδόκιμο, που επιβάλλουν διάφορα ισχυρά κέντρα, (πχ φαρμακοβιομηχανία, όπως στην περίπτωση "αντιβιοτικό" σε αντικατάσταση του δόκιμου "βιοθεραπευτικό", Ιωακειμόγλου).
- γ. Αποβολή ή αντικατάσταση όρου ως μη δόκιμου (πχ "φθίσις", "υγίανσις").
- δ. Κατάργηση όρου επειδή η νόσος που δήλωνε απεδείχθη ψευδής (πχ χρόνια σκωλικοειδίτης, νευροπίεση) ή άλλαξε η έκβασή της (πχ κακοήθης αναιμία μετά τη θεραπεία της με τη Βιταμίνη Β₁₂ έγινε μεγαλοκυτταρική αναιμία).
- ε. Συχνή είναι και η διατήρηση του σημαίνοντος με αλλαγή όμως του σημαίνόμενου, επειδή το απαιτούν οι νεότερες επιστημονικές εξελίξεις (πχ "δυσπεψία" δεν δηλώνει πλέον δυσαπορρόφηση θρεπτικών ουσιών, αλλά "αίσθημα γαστρικού φόρτου". Η κατάργηση μόνο του πόνου με φάρμακα δεν καλείται πλέον "αναισθησία", αλλά "αναλγησία").
- ζ. Για διάφορους και συχνά τελείως απροσδιόριστους λόγους, αδόκιμοι όροι από χρόνια παραμένουν σε χρήση, χωρίς να δυσχαίρουν τη συνεννόηση μεταξύ των ειδικών (πχ "υπέρταση" αντί "υπερπίεση", "παθολογική φυσιολογία" -sic- αντί "λειτουργική παθολογία", "φυσιολογικός ορός" αντί "ισότονος χλωριονατριούχος ορός").

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι: "η συνθήκη και ομολογία" και τα "έθει των εθισάντων και καλούντων" (384d), που επικαλείται ο Ερμογένης στον Πλατωνικό Κρατύλο, καθώς και η μεταγενέστερη ρήση του Οράτιου, που επικαλείται και ο Κουμανούδης⁽⁶⁾ "...αν το θελήσῃ ἡ χρῆσις, παρ' ἣ ἐστί το δίκαιον και ο κανών του λέγειν" αποτελούν την ανέκαθεν και μέχρι σήμερα ισχυρή συνθήκη για τη μακροβιότητα των ὄρων.

5. ΟΡΟΛΟΓΩΝ ΑΤΟΠΗΜΑΤΑ

Οι ανά τους αιώνες "ονοματοουργοί", "νομοθέτες", "ονοματοθέτες", "ονομαστές" και "ορολόγοι" συνεχώς πασχίζουν όχι μόνο για νεολογισμούς, αλλά και για ομάλυνση των κακώς κειμένων. Ο Ροϊδης⁽¹⁾ αναφέρει στα Εἰδῶλα την περίπτωση του γραμματικού Αρίσταρχου, που ἔκλινε ο Ζεύς του Ζεὸς στην προσπάθειά του να το μετατρέψει από ανώμαλο σε ομαλό. Και ο Ροϊδης σχολιάζει: "Οὐδ' ἔτυχε ποτέ ν' ἀποδειχθεῖ συντελεστικώτερα τῆς βουλήσεως του ἐνός, ἢ πρὸς τούτο συμφωνία πολλῶν".

5.1. ΑΤΟΜΙΚΕΣ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ὉΡΩΝ

Στη συνέχεια αναφέρονται ενδεικτικά παραδείγματα ατομικῶν προσπαθειῶν ἰατρικῆς ορολογίας, που εἶδαν το φῶς τῆς δημοσιότητας ἀπὸ το 1887 μέχρι το 1953. Κοινὸ γνῶρισμα των προσπαθειῶν εἶναι ο γλωσσικός, τυφλὸς φανατισμὸς "καθαρῶν" και "μαλλιαρῶν" και ἡ τὰση "διόρθωσης" τῆς ορολογίας με προτάσεις κατασκευασμένες in studio. Ἡ "περιγεννητικὴ" θνησιμότητα αὐτῶν των ὄρων υπῆρξε 100%. Ἀγνόησαν τους κανόνες τῆς σύγχρονῆς τῆς γλωσσολογίας για τὴν καθιέρωση των ὄρων και τιμωρήθηκαν με τὴν ἀγνόησή τους ἀπὸ τους χρήστες. Τους μόνους ἀρμόδιους να κρίνουν για τὴν ὀρθότητα, ἀλλὰ και τὴ χρησιμότητα των ὄρων.

- A. Σ. Ν. Χωματιανός, *Ἰατρικὸν Λεξιλόγιον Ἑλληνο-λατινικόν*. Ἀθήνα 1887, Κολλαράκης-Τριανταφύλλου.

Ἀπὸ το μικρὸ λεξικὸ του Ὑπιάτρου Σ.Ν.Χωματιανοῦ σταχυολογοῦμε ενδεικτικὸς ὄρους τῆς ἐποχῆς.

<i>Καταστρεπτικαὶ παθήσεις</i>	<i>Βραδυπεψία</i>
<i>Ἀκροδακτύλιον</i>	<i>Βλενορρινία</i>
<i>Ἀναυδία</i>	<i>Γλυκύφθογγος</i>
<i>Ἀρτηριοστέωσις</i>	<i>Διασεισμὸς</i>
<i>Ἀρθρικός μύκης</i>	<i>Πνεῦμα (ἀέριο)</i>
<i>Ἀρχοκῆλη</i>	<i>Ὠτεγχύτης</i>

- B. Μερικοὶ ἰατρικοὶ ὄροι σε ἀκραία δημοτικὴ (μαλλιαρῆ), κατὰ τον Φωτιάδη και τὴν Παπαμόσκου, δείγματα γλωσσικοῦ φανατισμοῦ, ἀλλὰ και ἀσυμφωνίας, ἀκόμα και μεταξύ των ὁμόγλωσσων. Ἀληθινὰ "πάθη" ορολόγων.

1. Φ. Φωτιάδης, *Το ἔμφυτον θερμόν*. Ἀθήνα, 1935.
2. Α. Παπαμόσκου, *Ἀνθρώπινος μηχανισμὸς*. Μετάφρασμα (sic) Ἀθήνα, 1906.

Καθιερωμένος όρος	Κατά Φωτιάδη	Κατά Παπαδόσκου
Ανθρακικό οξύ	Ανθρακόξινο	Καρβονικό ξινό
Πεπτικός σωλήνας	Χωνευτικός σωλήνας	Θρεπτικό αυλάκι
Σπόνδυλος	-	Σφονδύλι
Μυς	-	Ποντίκι
Μυϊκή ίνα	-	Ποντικένια κλωστή
Μυϊκή σύσπαση	-	Ποντικοτός μαζεμός
Ανω κοίλη φλέβα	-	Απάνω κούφια φλέβα
Βλεννογόνος υμένας	-	Μυξένια μεμβράνη
Θερμίδα	-	Ζεστίδα
Κόκκυγας	-	Κωλοκούκουρο

Γ. Γ.Δ. Χαϊδόπουλος και Feely Bros. *Ο πρόχειρος ιατρός του Έλληνα εν Αμερική*. San Francisco Call. 1915, Χρόνος. Κεφ. Ονομασίαι Φαρμάκων της κοινής χρήσης εις την Ελληνικήν, Καθομιλουμένην (sic) και Αγγλικήν γλώσσαν, δηλαδή σε τρεις γλώσσας. Παραθέτουμε μικρό δείγμα όρων "Ελληνιστί" και στην "Καθομιλουμένη":

αβδέλα - βδέλα εξόγκωσις - πρήσμα
 βενζίν (sic) - βενζίνη καριόλια (σημ. μετ. οξυτενή κονδυλώματα)
 σύριγγη - κλύσμα

Δ. Π. Ροντόπουλος, *Λεξικόν των Ιατρικών Όρων*, Αθήνα 1940. Κυκλοφόρησε μόνο ο πρώτος τόμος (Α-Δ). Μετά τον πόλεμο κυκλοφόρησε ολιγοσέλιδο μόνο τεύχος (Ε) και η έκδοσή διεκόπη ξανά, αυτή τη φορά για λόγους οικονομικούς.⁽⁵⁾

αγχοφρασία = η δια λόγου έκφρασις των λέξεων
 αδαγμός = κνυσμός
 αδελφιξίς = ομοιότης, στενή συγγένεια
 απερίεργος = απέριττος, απλός
 βάδισμα οينوφλυγικόν = βάδισμα οينوπότου
 βαλανίς = πεσσός, υπόθετον
 βαρυπεψία = δυσπεψία
 βασσοφοβία = πτωσιφοβία (όρος σφαλερός)
 βαΐσμός = κραυγή, υλακή κυνός
 βλαψίφων = φρενοβλαβής
 γαλαδινός = ο θηλάζων
 γαστρός έκφυσις = δωδεκαδάκτυλον
 γαυσός = ραιβός
 δακνώδης = δηκτικός, ερεθιστικός
 δελτισμός = διαμαρτία περί την προφορά του δ εις τ
 διάδυσσις = η δια μέσου διάβασις
 διαλιπημάνω = διαλείπω
 διαμυδάω = γίνομαι σπογγώδης
 εγκάθισμα = ημίλουτρον
 εγκατάληψις = επίσχεσις (των ούρων)
 εγκυλίωτον = το περιελισσόμενον
 εγχρονία = χρονία φύσις τινός

- Ε. Δρ Κ. Μητρόπουλος, *Ιατρικοί όροι και ορισμοί. Ιστορική των ιατρικών όρων εξέλιξις*. Νοσοκομειακά Χρονικά, 1955, τεύχη 1,2, και 3. Παραθέτουμε το εισαγωγικό σημείωμα του Κ. Μητρόπουλου, που είναι παρμένο από τα "Ατακτα" του Α. Κοραή και αντιπροσωπευτικά δείγματα όρων.

Τεύχος 1

"Όστις επιθυμεί να βάλη εις τον τόπον τον συνειθισμένον νέας λέξεις, χρεωστεί πρώτον να ερευνά μη δεν σώζεται ήδη εις την γλώσσαν του, ότι ματαίως ζητεί, και αν δεν το εύρη να το δανείζεται από τα ευρισκόμενα εις τον παλαιόν και εις τον παρακμάζοντα ελληνισμόν, ένθα υπάρχουν πολλά συνώνυμα, διαλέγων δε από ταύτα το ευκολώτερον να νοηθή και από τον απαίδευτον της παλαιάς γλώσσης". (Κοραής ΑΤΑΚΤΑ, τόμ. Δ, Θ).

13. αλαία φθίσις : η λανθάνουσα φθίσις. Γαλ. Ιπ. λεξ.
14. αλλοφυής και αλλοιοφυής : η ευμετάβλητος φύσις.
15. αμαρθρίτις : άμα και αρθρίτις, η ταυτόχρονος φλεγμονή απασών των αρθρώσεων.
16. αμφίθλασμα και αμφίθλασις : η πανταχόθεν του θώρακος κάκωσις των μαλακών μορίων.
17. αναβήσσειν : δια βηχός αποβάλλειν το πτύελον. Ιπ. ΙΙ, 628.
18. ανανδρωθήναι : χάνειν τον ανδρισμόν.

Τεύχος 2

9. αγευστία : επιθ. άγευστος και ουχί αγευσία.
10. αγρευσίνας : δι' ενός -σ. το ουσιαστ. άγρευσις και ουχί αγρευσία.
11. αδενεκτομή και ουχί αδενεκτομία ή αδενωκτομία, ως ο Ροντόπουλος.
12. αδενόγκωσις και ουχί αδενογκωσία.

Τεύχος 3

94. χλωρίασις ή χλωραναιμία και κακώς χλώρωσις εκ του ξενικού Chlorose.
95. χολαγγειίτις : προκριτώτερος του αγγειοχολίτις.
96. ψυχονόσος και ψυχοноσία : από πάσης απόψεως άριστοι όροι, τους οποίους προτείνομεν εις αντικατάστασιν του ψύχωσις-psychose. Ο όρος ψύχωσις δηλοί εις την ελληνικήν την ενδυνάμωσιν της ψυχής, ως τούτο δηλούται σαφώς δια του όρου ε μ ψ ύ χ ω σ ι ς.
97. ψυχονευροδόσησις : αντί του ψυχονεύρωσις, ρ. ψυχοноσέω.

6. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Οι επιστημονικοί όροι αποτελούν αναπόσπαστο στοιχείο της επιστήμης. Γεννιούνται και πεθαίνουν με τον ίδιο ρυθμό που βλέπουν το φως οι νέες

ανακαλύψεις, ζουν όσο αυτές, ισχύουν και χάνονται στην αφάνεια μόλις η χθεσινή επιστημονική αλήθεια καταστεί η σημερινή πλάνη. Δεν θα μπορούσε να συμβεί διαφορετικά. Και το ερώτημα που μας γεννιέται είναι σε τί αποβλέπει άραγε η προσπάθεια μερικών που προσπαθούν να συντηρήσουν βίαια και αφύσικα όρους ξεχασμένων ή να αναβιώσουν νεκρούς;

(Σαρωνίδα, 1.10.1992)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ροϊδης Εμμ. *Απαντα*. Τόμ. 4, Αθήνα, 1978, Ερμής.
2. Πλάτων. *Κρατύλος*, μετάφραση Η. Λάγιος. Αθήνα, Ζαχαρόπουλος.
3. Α.Ε. Taylor. *Πλάτων ο άνθρωπος και το έργο του*. Μετάφραση Ι. Αρζόγλου. Αθήνα, 1990, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας.
4. Ιπποκράτους. *Απαντα*. Littré, τόμ. 5, σελ. 5, § 2.
5. Ροντόπουλος Πέτρος. *Λεξικόν των Ιατρικών Όρων*. Τόμ. Α - Δ. Εκδ. 2η, Αθήνα, 1940.
6. Κουμανούδης Σ.Α. *Συναγωγή λέξεων υπό των λογίων πλασθείσαι από της αλώσεως μέχρι των καθ' ημάς χρόνων*. Εκδ. β', Αθήνα, 1984, Ερμής.